

KUSPER JUDIT

ISKOLÁK AZ ÁLOMHATÁRON

A KORTÁRS IRODALOM ISKOLA- ÉS PEDAGÓGIAKÉPEI

Kevés olyan intézmény létezik, amely oly kitartóan végigkísérné életünket gyerekkorunktól időskorunkig, mint az iskola.

Persze joggal jegyezhetjük meg, hogy iskolába csupán gyerekként és fiatal felnőttként járunk, mégis ott lebeg folyton tapasztalatainkban, szabályrendszerünkben, traumáinkban vagy (rém)álmainkban az a kép, amely kitörölhetetlenül az iskolához, a tanárainkhoz és módszereikhez kötődik.

▲ Tantermi csoportkép, 1977 (Fortepan/ Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény)

Nem véletlen, hogy e topik a kortárs irodalomban is megtalálja a helyét, hiszen mind az ábrázolás szükségessége, mind az értelmezés és megértés lehetősége égető vágyként szervezi a mindenkori szövegeket, s kiemelten az ifjúsági irodalom alkotásait. Az iskola – az irodalom határátlépéseinek köszönhetően – túlmutat önmagán s hétköznapi

jelentésárnyalatain, jellé válik, amely új jelentésekkel ruházódik fel, valami olyan képződménnyé, amelyben egyszerre artikulálódik a jelen tapasztalata és e tapasztalat felülírása.

Amikor a kortárs irodalom iskolaábrázolásaira fókuszálva kezdtem olvasni, kutatni, számomra is meglepő jelenséggel találtam szembe magamat. Kerestem ugyanis valamit,

AZ ISKOLA – AZ IRODALOM HATÁRÁTLÉPÉSEINEK KÖSZÖNHETŐEN – TÚLMUTAT ÖNMAGÁN S HÉTKÖZNAPI JELENTÉSÁRNYALATAIN, JELLÉ VÁLIK, AMELY ÚJ JELENTÉSEKKEL RUHÁZÓDIK FEL

ami Ottlik öröksége lehet, egy jelentős iskolaregényt, amit olvasva feltárul előttünk a kamaszhős lelkvilága s minden megpróbáltatása, ám ehelyett – bár szükségszerűen ehhez kapcsolódva is – azt tapasztaltam, hogy a reális világhoz kapcsolódó iskola sokkal inkább háttérrel (ám kétségkívül fontos háttérrel) kínál a regényhősöknek saját világuk megértéséhez – ugyanakkor e világtól való elhatárolódáshoz is. Jellé, szimbolikus térré válik, amely túlmutat önmagán, a fiatalok számára a rend, a szabály jelképe, sokszor a konfliktusok helyszíne, ahol abúzus vagy éppen bullying is előfordulhat. Hangsúlyossá válik, mennyire nem találja helyét a főhős ebben a világban, az iskolakép így mindazt jelképezheti, amit számára a külvilág, annak (sokszor érthetetlen) szabályai, nehézségei jelentenek.

E központi tapasztalat a kortárs irodalom különböző műfajaiban természetesen más és más formát ölt, hiszen a regényszerűség jegyeit felmutató regények (amelyekben nem feltétlenül találunk megnyugtató megoldásokat a hős kérdéseire, problémáira) a fentebb leírt iskolaképet reálissá teszik, hősünk összeütközik e renddel, ám képtelen lesz megoldani azt a központi problémát, amelyet az iskola mint rendszer jelent számára. Klasszikusaink közül e kategóriába sorolható Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* (1920) című műve, vagy éppen Ottlik Gézától az *Iskola a határon* (1959), míg kortársaink közül hasonló iskolakép bukkan fel Dragomán György *A fehér király* (2005), vagy még erőteljesebben a *Máglya* (2014) című regényében. Mindegyikre igaz ugyanakkor az is, hogy hőseink igyekeznek megoldást találni, ám az iskola képe olyannyira összefonódik a hatalom allegóriájával, hogy a vele való szembeszállás meghaladja

erejüket, megoldásaik nem változtatják meg a felettük álló rendet, még akkor sem, ha többé-kevésbé sikerül feloldani az e renndhez kapcsolódó traumatikus viszonyt. E megoldás leginkább a *Máglyában* figyelhető meg, ahol Emma képes lesz kilépni e szimbolikus térből, s egy másik tér, a mágikus világ segítségével talál válaszokat és kiutat.

Dragomán regénye is előrevetíti azt a megoldást, amelyet a legtöbb „iskolaregény” megfogalmaz, s amely fontos üzenetként konstituálódik, elsősorban az ifjúsági irodalom lapjain. Az epikus művek egy másik csoportja ugyancsak hasonló szimbolikus térként mutatja be az iskolát, ám fontos különbség, hogy mindezt a regények

▼ Eötvös József Gimnázium és Kollégium, Tata, 1974 (Fortepan/ Urbán Tamás)

A MESE NEM PUSZTÁN IRODALOM, SOKKAL INKÁBB A VILÁG MEGÉRTÉSÉNEK EGYIK LEHETSÉGES (ÉS EGYIK LEGKIVÁLÓBB) MÓDJA.

felütésekor, kezdeti problémaként ismerhetjük meg. E műveket eposz- vagy meseszerű regényeknek nevezhetjük, ahol elsősorban a mese poétikai szabályai érvényesülnek. A mese nem pusztán irodalom, sokkal inkább a világ megértésének egyik lehetséges (és egyik legkiválóbb) módja. A történet a rend felbomlásával indul, amely a mű allegorikus szintjén arra hívja fel a figyelmünket, hogy a hős nem tudja magáévá tenni az őt körülvevő, ha úgy tetszik, eleve adott világ szabályait vagy értékrendjét. Ekkor első lépésként elutasítja vagy negligálja a környezetét: olyan állapotba kerül, ami számára a bezártságot, a kiüresedést jelenti, megsemmisül minden körülötte, a világ atomjaira hullik,

az égbolt kiüresedik. Ha ebben az állapotban marad, léte kilátástalanná válik, s csak a megsemmisülés várna rá. Ám ebben az esetben nem lenne történetünk: a hősnek új utakat és célokat kell találnia, még akkor is, ha szinte olyan kilátástalan a rá váró út, mint az az állókép, amiben leledzik. A művek hősei (s egyben ideális befogadói) a kamaszok és a fiatal felnőttek, akik maguk is hasonló kérdésekre keresik a választ, s esetünkben ők azok, akik szinte készen kapják meseszerű műveik legfontosabb negatív allegóriáját, az iskolát.

E művek ezen íve olyan poétikai (sokszor allegorikus, sokszor szimbolikus) hálót képez, amelybe egész életünkben kapaszkodhatunk,

▼ Tornaóra az Ifjúmunkás utcai iskola udvarán, Budapest, József Attila-lakótelep, 1976 (Fortepan/Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény)

amely létrehozza a szubjektum számára legfontosabb kötődési mintákat, útkeresési lehetőségeket, megoldási terveket kínál, s tudat alatt is arra sarkall, hogy terveinkben és tetteinkben is az így felvázolt képet kövessük. Nem véletlenül nem mesékről, hanem meseszerű művekről beszélek, ugyanis bármely olyan alkotás meseszerűnek tekinthető, amely a fentebb vázolt hermeneutikai folyamat teljesítésére alkalmas, azaz mintát kínál azon kodifikált olvasáshoz, amelynek során – a narratíva szintjén – a felbomló rendet a hős (többnyire nagy munkával, próbák során) sikeresen helyreállítja.

Az eposz- vagy meseszerűséget felmutató irodalmi alkotásokban gyakran éppen az ellenpontozás miatt kerül hangsúlyos pozícióba az iskola elleni lázadás (amelyet a megaláztatások, traumák stb. megelőlegeznek), a hős legnagyobb tette pedig éppen ezen iskolák ideális helyévé való átváltoztatása. A régi rend (az elfogadhatatlan iskola- és hatalomkép) már semmilyen formában nem tartható fent, újat kell teremteni, olyat, ami nem külső nyomás, hanem belső készítés hatására alakul ki. Ez az új iskola általában cseppet sem hasonlít az előzőre, hiszen szimbolikus tere is más lesz: a régítől való eltávolodás akár szó szerint, akár jelképesen egy új világba való átlépés, ahol a hős megtalálja a számára fontos iskolát, ami nem struktúrájában, sokkal inkább funkciójában feleltethető meg egy (ideális) iskolának.

Az utóbbi néhány évtized egyik legnagyobb gyermekirodalmi sikere, J. K. Rowling *Harry Potter*-sorozata talán a legimmanensebb példája az iskola mint vágyott hely fogalmának: Harry átlép egy másik világba, ahol hozzá hasonló emberek veszik körül, ezen új világ más szabályok szerint szerveződik, olyan tantárgyakat

tanul, amiknek valóban hasznát veszi. Fontos megjegyezni, hogy e világ sem anarchia, hiszen kialakítja a maga sajátos rendjét, amelyben végül sikerül megtalálni a harmóniát.

A hazai ifjúsági szépirodalom is számos nagyszerű példát kínál: a *Harry Potter*hez hasonlóan Böszörményi Gyula *Gergő és az álmofogók* (2002), majd a *Gergő és a bűbájketrec* (2003) és a *Gergő és a táltosviadal* (2004) című regényeinek hőse is egy varázslatokkal, sámánokkal, táltosokkal és boszorkányokkal teli világba révül álmában, ahol olyan kompetenciákat sajátít el, amelyek nélkülözhetetlenek a felnőtté váláshoz.

A fikcionáltság szintje persze eltérő e műfaj esetében is. Szabó Tibor Benjámint *EPIC – Az első küldetés* (2014) című regényének hősei budapesti iskolások, akik délelőtti tankötelezettségük mellett délutánonként egy különleges, ám ugyancsak budapesti iskolában tanulnak, amelyet kivételes képességű középiskolásoknak hoztak létre. A két iskola kontrasztja így még erőteljesebb, hiszen egymás mellett léteznek, a hősök nem léptek át teljesen egy másik

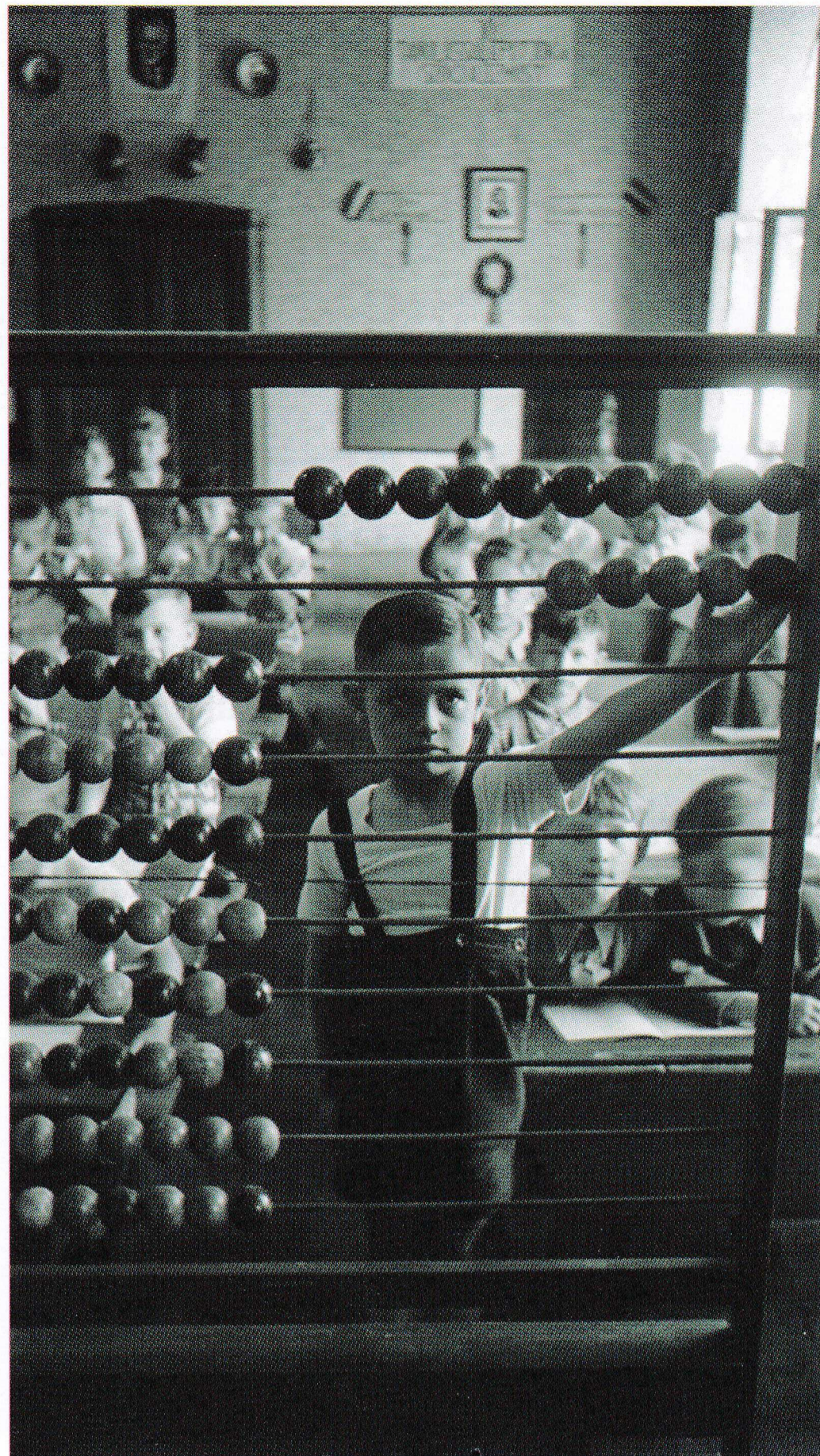
▲ Hógolyózó diákok a Szentháromság téren, Budapest, 1958 (Fortepan/Hegyi Zsolt, Balla Demeter felvétele)

SAJÁTOS FORMÁJA LEHET
EZEN IFJÚSÁGI REGÉNYEKNEK
A DISZTÓPIA MŰFAJA,
AMELYBEN A FENNÁLLÓ
REND A VÉGLETEKIG VISZI
A SZUBJEKTUM KORLÁTOZÁSÁT,
A HELYETTE TEREMTŐDŐ
ÚJ REND PEDIG SOKSZOR
FELÁLLÍTJA A MAGA
ISKOLASZERŰ KÉPZŐDMÉNYÉT.

► Matematikaóra
1949-ben (Fortepan/
Kovács Márton Ernő)

világba, „csupán” látogatói e csodákkal és rejtélyekkel teli univerzumnak, ahol rájuk is titkok és rejtvények megfejtése vár. A délelőtti iskola unalma, traumája így folyamatosan ellenpontosódik a délutáni izgalmak és kalandok tükrében, ahol természetesen egyáltalán nem könnyebb a boldogulás, csak a célok, eszközök és módszerek mások.

Hasonló struktúrát követ Szakács Eszter *A Szelek Tornya* című regénye, amelyben ugyancsak sajátos világba csöppenünk: Mira, a tizenöt éves kamaszlány üldözői elől menekülve szembesül azzal, hogy képes átlépni egy másik világba, az Olümposzra, ahol lélekikre, egy griff várja, akivel együtt felvételt nyertek az e párhuzamos zsebuniverzumban működő Aiolosz Akadémiára. Szakács zseniális világokat teremt elsősorban a görög mitológiára építve, de számos nép (így a magyar, a germán, a babiloni stb.) mitológiája is megjelenik a zsebuniverzumok világában. Miráék ugyancsak két helyre járnak iskolába, így a nappali magyar iskolarendszer itt is erőteljesen szembeállítódik a vágyott mitológiai akadémiával, ahol grifflovasnak és kapuőrnek képzik ki az arra érdemeseket, miközben mindkét világban helyt kell állniuk barátságukat, kitartásukat, leleményességüket és hűségüket bizonyítandó. A történet mindent eldöntő csatája az Olümposzon játszódik, csak itt lesz

lehetőség arra, hogy a világ rendjének helyreállítása megoldást kínáljon a „délelőttök” világának problémáira.

Sajátos formája lehet ezen ifjúsági regényeknek a disztópia műfaja, amelyben a fennálló rend a végletekig viszi a szubjektum korlátozását, a helyette teremtdő új rend pedig sokszor felállítja a maga iskolaszerű képződményét. (Például Miklya Anna: *Dühös nemzedék I.*, 2014; Finy Petra: *Kettő*, 2014; vagy Veronica Roth *A beavatott*-sorozata, 2011, 2012, 2013.) Itt a fikcionált világon belül jön létre mindkét rend, ahol ugyancsak meg kell küzdeni a régiek (felnőttek, régi vezetők) elavult és értelmetlen szabályaival.

Mindegyik említett regényre jellemző, hogy a rend helyreállítása csak a másik, a vágyott iskola jelenlétének segítségével oldható meg, s minden bizonnyal az utóbbi néhány évtized egyik legmarkánsabb allegóriafejlődésének lehetünk tanúi, amelyben az iskola ellenféllé, hadszínterré, traumatikus hellyé válik, feloldása pedig egy új iskolakép megteremtésével válik lehetségessé.